

Пуковник **РАДОСЛАВ БУРИЋ**

БОСАНСКА ДИВИЗИЈА У РАТУ 1941 ГОДИНЕ

I Мобилизација

Према мобилизациском плану Босанска дивизијска област формирала је Босанску дивизију, и то:

— штаб дивизије (из Штаба Босанске дивизијске области) са седиштем у Сарајеву;

— три пешадиске пуке, од којих два мирнодопска (10 пук са седиштем у Сарајеву и 15 пук са седиштем у Травнику) и један ратни (60 пешадиски пук, чије је мобилизациско место било у Дервенти; за кадровско језгро 60 пука служио је један батаљон 10 пешадиског пука);

— артиљериски пук (развијао се од 22 самосталног артиљериског дивизиона) са седиштем у Сарајеву и

— остале делове дивизије, који су се формирали на оглас мобилизације са бројном ознаком 60 (чета за везу, пионирска чета, коњички ескадрон, санитарска чета, возарски батаљон, дивизијска база).

До 27 марта биле су активиране све пешадиске и артиљериске јединице, изузев њихових позадинских (коморских) делова, и налазиле су се у својим мирнодопским гарнизонима. Остали делови дивизије нису били ни делимично активирани. Тек 31 марта од Главног генералштаба примљена је шифрована депеша, којом је наређено „да се активирају све неактивирани јединице и установе, у свему према мобилизациском плану. Први дан активирања 3 април“.

Ноћу између 31 марта и 1 априла послате су шифроване депеше свима руковоцима мобилизациског материјала и наређено активирање свих оперативних и територијалних јединица и установа.

Најдуже трајање мобилизације било је 6 дана, тако да се 8 априла имало завршити активирање свих јединица и установа на територији Босанске дивизијске области.

Према извесним подацима одзив обвезника био је добар, док су даваоци пописне стопе и сточних возила углавном довели најслабије што су имали, тако да су коморске јединице биле попуњене просечно са 75% од пуног формациског састава.

У Сарајеву и околини мобилисало се око 300 разних јединица и установка (дивизијских, армиских, обласних дивизијских и армиских и територијалних), на следећим мобилизациским збориштима:

— Штаб II армије у Кисељаку;

— Штаб Босанске дивизије на Илици;

— дивизијски делови на просторији: Бутмир — с. Лужане — Ступ;

— армиски делови у Сарајевском Пољу;

— Штаб II армиске области у Сарајеву;

— Штаб Босанске дивизијске области у Сарајеву;

— допунске јединице и територијална складишта у Сарајеву.

За извршење мобилизације највећа тешкоћа састојала се у томе што је ратна опрема свих јединица које су се мобилисале у околини Сарајева била у магацинима у граду, док је у Сарајевско Поље водио само један друм,

чији је део од излаза из града до Ченгић Виле претстављао „тесно грло“. Због тога је била предвиђена попуна најпотребнијим возилима из непосредне околине Сарајева (по посебном плану).

По ратном распореду, командант Босанске дивизиске области, начелник штаба и помоћник начелника штаба, имали су распоред у Штабу Босанске дивизије — прва два на истој функцији, а последњи као начелник Оперативног отсека. Помоћник команданта дивизиске области био је по ратном распорду командант позадине Босанске дивизије.

Из осталих одељења Штаба дивизиске области (артиљериско, инжињериско, судско и интендантура) поједини официри имали су ратни распоред у одговарајућим одељењима Штаба Босанске дивизије.

3 априла командант дивизије, његов помоћник, затим начелник штаба и остали официри, који су били распоређени у поједина одељења Штаба Босанске дивизије, изашли су на мобилизациско збориште у Илици ради формирања Штаба.

За извршење мобилизације Штаба Босанске дивизиске области и пружања помоћи у току мобилизације јединица и установа које су се мобилисале у Сарајеву и околини, у Штабу Босанске дивизиске области начелник штаба оставио је свога помоћника.

Првога дана мобилизације јавили су се само резервни официри и обвезници из Сарајева и непосредне околине.

У току 4 априла људство је постепено пристизало на мобилизациска места. Од пописне стоке и возила стигло је највише до 10%, и то око половине неупотребљиво, тако да јединице нису могле да отпочну превлачење опреме из магацина у Сарајеву до мобилизациских зборишта. Већина јединица тражила је од Штаба дивизиске области да се ово питање реши, али Штаб није имао никаквих расположивих средстава да им пружи помоћ.

У току 5 априла ситуација се није много изменила. У погледу стоке и сточних возила стање је и даље било слабо тако да се само мањи део сточних пописних возила могао користити за извлачење опреме.

6 априла у 7.00 часова око 15 непријатељских авиона налетело је са југа и појединачним пикирањем извршило бомбардовање аеродрома у Рајловцу. Знак за узбуну дат је тек по завршетку бомбардовања, што значи да служба ваздушног осматрања није функционисала. Чак се и у командама појединих ПА батерија, које су биле на положајима око Сарајева, при налетању авиона није знало да ли су то наши или непријатељски авиони.

У току бомбардовања Рајловца, ПА батерија из рејона Кобиље Главе (код Воغوшћа) повремено је отварала ватру на непријатељске авионе, али без икаквих резултата.

У првом налету уништена је радиостаница аеродрома и неколико хангара, а аеродром је био неутрализован за дуже време. Према извештају команде аеродрома, бомбардовање је затекло јединице на доручку. Погинуло је и рањено око 30 војника. После завршеног бомбардовања аеродрома непријатељски авиони су се несметано удаљили у правцу југа.

Између 7 и 8.00 часова сазнали смо преко Радио Београда да је Немачка објавила рат Југославији и да непријатељ бомбардује Београд.

Пошто је непријатељ са објавом рата у исто време предузео и напад, ситуација је изискивала хитно предузимање мера у циљу извлачења опреме јединица из магацина у Сарајеву на одговарајућа мобилизациска зборишта. Једини излаз из ове ситуације био је да се одмах реквирирају сви приватни аутомобили у сарајевским гаражама и ставе јединицама на расположење. Зато је наређено да све јединице упуте расположиве шофере у Штаб дивизије, а затим су на лицу места попитани и реквирирани сви аутомобили који су се затекли у гаражама. За то време пристизали су шофери из јединица који су добили аутомобиле са овлашћењем да поваде седишта ради повећања капацитета превозења. Тако су у току 6 априла, ноћу 6/7 и 7 априла све јединице извукле опрему на своја зборишта.

8 април био је последњи дан мобилизације.

Пошто је завршена мобилизација Штаба Босанске дивизиске области (још није био стигао само командант), Штаб је преузео даљу бригу о облачним и територијалним јединицама.

Према изјавама појединих официра, командант и начелник Штаба Босанске дивизије долазили су само повремено у Штаб, јер су се налазили код својих кућа. Контрола Штаба дивизије и дивизиских делова није била извршена, а 9 априла у 2.00 часа требало је да отпочне концентрациско превозење трупа.

Стање Штаба Босанске дивизије

Нико од резервних официра није знао свој распоред у Штабу. По ратном распореду у Оперативни отсек били су распоређени старији људи, а у Команду позадине много млађи. Због тога је, без обзира на званични ратни распоред, извршена подела официра у Штабу према способностима.

На састанку са старешинама приштапских јединица и командантом 60 возарског батаљона констатовано је да војници нису имали оружје, ћебад, шлемове и порције, и да 60 возарски батаљон није био способан за покрет, јер је могао употребити само око 1/3 сточних пописних возила и запрежног прибора. Тако је ношење муниције за сва оруђа дивизије у дивизиској комори доведено у питање.

Око 20.00 часова стигли су у Штаб на Илићу командант дивизије и начелник Штаба. А када су извештени о стању јединица, обојица су одговорили „шта можемо“ и саопштили да одмах одлазе аутомобилом на концентрациску просторију ради извиђања (концентрациска просторија дивизије налазила се у рејону Вуковара), иако је планом концентрациског превозења Штаба дивизије било предвиђено да командант и начелник штаба иду са првим ешелонем, а начелник Оперативног отсека да води други ешелон. Међутим, начелник штаба наредио је своме помоћнику да води оба ешелона Штаба.

Када је команданту и начелнику Штаба скренута пажња да је бесмислено приступити концентрацији трупа по предвиђеном плану (према коме се цела дивизија по деловима, по засебним правцима, имала прикупити тек у рејону Вуковара), јер је већ трећи дан од почетка рата, и када им је предложено да се изврши прикупљање целе дивизије на десној обали Саве, а одатле евентуално изврши марш у више колона са пуном борбеном готовошћу, с тим да се за ово тражи одобрење од команданта II армије, командант дивизије је одговорио да у II армији има ко да мисли о томе, са чиме се сагласио и начелник Штаба. Затим су сели у аутомобил и отишли.

У току ноћи 8/9 априла помоћник начелника Штаба, командант 60 возарског батаљона и старешине приштапских јединица отишли су у војни логор у Сарајеву, где су у магацинима Команде официрских школа нашли нераспоређено све недостајуће оружје и опрему за војнике, као и војна двоосовна кола и запрежни прибор за попуну возарског батаљона. Функција Пешадиске и Артиљериске официрске школе, према мобилизациском плану, имала је да престане на оглас мобилизације. Тако су, до почетка концентрациског превозења, сви дивизиски делови били оспособљени за употребу и покрет са својих мобилизацијских места на концентрациску просторију.

Напомињем да дотада још није било примљено наређење, нити је била саопштена општа мобилизација, иако је било прошло 3 дана од објаве рата Југославији.

Закључак о мобилизацији

Мобилизација Босанске дивизије извршена је у реду и углавном потпуно према мобилизационом плану, сем коморских делова. Одзив резервних официра и обвезника био је добар. Одзив даваоца пописне стоке и сточних возила био је слаб у погледу квалитета. Карактеристично је да су сељаци доводили најслабију стоку, возила и прибор. Иако је за ово имало извесних објективних разлога, ипак је то углавном настало због нерасположења сељачких маса према тадашњем режиму и учесталих активирања стоке и сточних возила за радове у приграничној зони, која су вршена неколико пута у току 1940 године, а зато је исплаћивана само делимична накнада, као и због тога што није била објављена мобилизација, већ активирање, тако да је то код

даваоца стоке и возила вероватно могло створити утисак да се ради о неким радовима, а не о мобилизацији и о одбрани домовине и да ће као неупотребљиви бити враћени кућама.

Из овога се може извући закључак да је потребно вршити повремену смотру пописне стоке и сточних возила, нарочито у периоду непосредне опасности рата. Ту је требало да одиграју главну улогу општински одбори који нису смели дозволити да се упућује изразито слаба стока, возила и прибор.

Основни недостаци мобилизациских припрема огледају се у следећем:

а) Неправилан распоред складишта ратне опреме, пошто складишта нису била одређена према мобилизациским збориштима појединих јединица и установа (у њиховој непосредној близини), већ према расположивим објектима. Да је непријатељ бомбардовао војни логор у Сарајеву, где је био смештен највећи део ратне опреме и оружја јединица које су се мобилисале у околини Сарајева, била би онемогућена мобилизација Штаба дивизије, дивизијских делова, територијалних јединица и установа, као и коморских делова 10 пешадског и 22 артиљеријског пука, чиме би у целини било онемогућено формирање Босанске дивизије.

б) Док је за поједине јединице постојао недостатак основне опреме и оружја, дотле је у многим магацинима лежала нова нераспоређена опрема и оружје. То је, свакако, настало због тога што руковоци мобилизациског материјала нису контролисали стање ратне опреме јединица, као ни органи који су вршили распоред и додељивање опреме оних јединица које на оглас мобилизације престају функционисати.

в) Неправилан распоред извесног броја резервних официра у Штабу дивизије (органи који раде на ратном распореду резервних официра треба да познају карактер функција за које су предвиђени резервни официри и да према њима одређују официре одговарајућих способности).

Догађаји су показали да је основна грешка била у томе што 28 марта није проглашена општа мобилизација, и што је тек 31 марта наређено „активирање“ свих јединица и установа, чиме се изгубило пуна 4 дана. А познато је да и најмањи губитак времена у периоду највеће кризе једне армије — мобилизације и концентрације — може имати тешких, па и судбоносних последица на исход рата.

Да је 28 марта објављена општа мобилизација, са почетком од 24 часа, мобилизација оперативних јединица била би завршена 3 априла, а до 6 априла, када је отпочео рат, била би завршена и концентрација основних снага. У том случају, могао се дати организовању и много јачи отпор непријатељима.

Због таквих крупних пропуста Босанска дивизија није се уопште могла прикупити у целини, нити су командант дивизије и начелник Штаба имали везе са својим штабом и јединицама, што ће се видети из развоја даљих догађаја до капитулације.

II Концентрација

План концентрације. Према ратном плану „Р-41“, Босанска дивизија улазила је у састав II армије, која је имала да брани фронт од Дунава до Доњег Михољца. У састав II армије улазиле су још Осигејка и Врбаска дивизија.

Концентрациска просторија Босанске дивизије била је у рејону Вуковара (на десном крилу II армије).

Према плану концентрације било је предвиђено да се Босанска дивизија (сем 60 пешадског пука) по ешелонима превезе железницом од мобилизациског места до Босанског Брода, а одатле да одмаршује правцем Славонски Брод — Врпоље — Винковци на концентрациску просторију. 60 пешадски пук из Дервенте имао је одмаршевати у рејон Вуковара.

Штаб Босанске дивизије имао се превести железницом у два ешелона — од Сарајева до Босанског Брода, а даље одмаршевати напред наведеним правцем у рејон с. Негославци (8 км јужно од Вуковара).

Извршење концентрације. Концентрација је отпочела по плану — према маршрутама појединих јединица.

Штаб дивизије укрцао се на железничкој станици у Сарајеву 9 априла, први ешелон у 3.00, а други ешелон у 5.00 часова. Превозење је извршено у реду и без ометања од стране непријатељске авијације.

10 априла у свануће Штаб дивизије стигао је у Бос. Брод, одакле је одмах по ешелонима упућен сувим до с. Трњани (око 15 км североисточно од Б. Брода), где се имао прикупити и даље кренути за Винковце. Око 11.00 часова стигао је последњи ешелон 15 пешадског пука у с. Трњани. Пошто се већ говорило да су Немци прешли границу (што је било потпуно вероватно), то се помоћник начелника Штаба вратио у Сл. Брод, у Главну сухопутну станицу, ради телефонског повезивања са командантом и начелником штаба дивизије (који су 8 априла отишли на концентрациску просторију), или са Штабом II армије, у циљу обавештења о ситуацији. Ту је око 12.00 часова нашао команданта Главне сухопутне станице (једног резервног пуковника, старог преко 70 година), који се одмах пожалио да му је командант армије телефоном из Бакова наредио „да одмах затвори правце од Сл. Пожеге ка Сл. Броду, јер су 24 немачка тенка продрла преко Дарувара“. Међутим, командант Сухопутне станице није располагао никаквим снагама, сем страже за обезбеђење слагалишта хране.

Кад је помоћник начелника Штаба Босанске дивизије ускоро после тога добио телефонску везу са командантом II армије, овај му је одмах пренео наведено наређење, али му није могао дати никакве друге податке о ситуацији, нити о Босанској дивизији и њеном команданту и начелнику штаба, јер са њима није имао још никакве везе.

Пошто је знао да још неке јединице пристижу железницом у Б. Брод, то је помоћник начелника штаба око 14.00 часова стигао код команданта железничке станице и затражио обавештења о ешелонима који су стигли. Међутим, командант станице је показао следећи телеграфски распис из Загребца: „Данас је проглашена Независна Држава Хрватска. Од овог момента имају се извршавати само моја наређења. Поглавник Павелић“. На то су команданту дата упутства за даљи рад и наређено му да се не обазире на примљену депешу.

У то време на железничкој станици у Босанском Броду није било других борачких јединица осим једног дивизиона брдских топова 75 мм М 28, који се ту био искрцао.

Најпогодније место за затварање путева који воде од Сл. Пожеге ка Сл. Броду изгледало је у рејону с. Сибињ (око 10 км западно од Сл. Брода) и рејону с. Габарје (око 6 км северно од Сл. Брода). Као прва мера, док не стигне и пешадија (ради заштите артиљерије и копања противтенковских ровова и њихове одбране), одређена је по једна батерија на сваки правац, а батаљону из 15 пешадског пука, који се затекао у с. Трњане, наређено је да одмах крене за Сл. Брод.

Да би се што пре пребацио бар по један вод артиљерије у наведене рејоне, реквирирани су велики камиони из железничке радионице, тако да је први део артиљерије упућен око 15.00 часова са задатком да се постави на погодном месту испред окуке пута и да туче непријатељске тенкове у гусенице, ако би случајно наишли.

Одмах после тога, шеф војне делегације при Дирекцији железница у Сарајеву пренео је преко телефона наређење Врховне команде: „да се све јединице северно од Саве имају повући на десну обалу, а јединице које још нису прешле да се задрже јужно од Саве“. Међутим, никаква конкретна наређења о јединицама нити обавештења о развоју ситуације нису била дата.

Пошто се после овога није могла добити веза са Штабом II армије у Бакову, јер је исти (према телефонском обавештењу из Бакова) већ био напустио Баково, било је јасно да је концентрација ометана и да треба предузети мере да не дође до расула.

После овога издата су следећа наређења:

а) Команданту железничке станице у Б. Броду:

— да се следећи транспорти задрже и искрцавају у Дервенти, с тим да се у том рејону размести до даљег наређења;

— да се пристижућим транспортима у Б. Брод саопшти да не прелазе преко Саве, већ да се задрже јужно од града, где ће добити наређење за даљи рад;

— да се преко железничких станица на прузи Винковци — Н. Градишка обавести о ситуацији и о томе известити помоћника начелника штаба Босанске дивизије.

б) Команданту Главне сухопутне станице у Сл. Броду:

— да до сванућа евакуише сухопутну станицу, тако да је у току 11 априла постави у Дервенти.

в) Штабу Босанске дивизије у с. Трњани: да по паду мрака крене за Б. Брод, где ће добити наређење.

г) Упућени су курири — мотоциклисти за 15 пешадским и 22 артиљерским пуком, који су били на маршу од Сл. Брода ка Винковцима, са наређењем да одмах обуставе даљи покрет ка концентрациској просторији у рејону Вуковара и да се одмах врате на десну обалу Саве, где ће добити наређење за даљи рад.

Пред крај дана, батаљон 15 пешадиског пука из с. Трњане стигао је у Сл. Брод, одакле је одмах упућен у рејон с. Сибињ (где је раније послата артиљерија), са задатком да затвори прилаз Сл. Броду са запада, прими под своју команду артиљерију и обезбеди пребацавање јединица преко савског моста на десну обалу Саве.

Око 22.00 часа са правца Винковаца стигао је железницом у Сл. Брод један батаљон 10 пешадиског пука. Са овим транспортом стигао је и помоћник команданта пука. То је био последњи ешелон 10 пешадиског пука који се превозио на концентрациску просторију и који се испред Винковаца враћао назад. О осталим деловима пука и ситуацији опште нису ништа знали, само су чули да су се неке јединице расуле и да се неке по деловима пребацују на десну обалу Саве. Зато је овај батаљон упућен у рејон с. Габарје са задатком да затвори правац ка Сл. Броду са севера и обезбеди пребацавање јединица код Брода на десну обалу Саве.

Тако је сваки даљи рад по плану концентрације отпао. Везе између јединица дивизије није било. Босанска дивизија била је раштркана на просторији од Брода до Винковаца и Вуковара, а није се знало ни где је командант дивизије и начелник штаба.

После пола ноћи 10/11 априла у Славонски Брод отпочеле су пристизати неке јединице ради преласка на десну обалу Саве. Помоћу страже Главне сухопутне станице у Сл. Броду и два нижа официра регулисан је саобраћај преко моста. Ноћ је била хладна. Падала је суснежица.

Штаб Босанске дивизије и приштапске јединице упућене су у Дервенту, где су стигле 11 априла око подне.

Закључак о концентрацији

Концентрација по ратном плану „Р-41“ није остварена зато што није вршена у складу са ситуацијом. Ратни план је предвиђао да ће се концентрација јединица извршити на време, неузнемиравано, пре отпочињања непријатељства. Према плану извршења концентрације и маршрутама јединица било је предвиђено да се пешадија и артиљерија пребацују по пукovima и њиховим ешелонима све до концентрациске просторије, а Штаб дивизије са приштапским јединицама посебно. То би се могло прихватити само у случају да је концентрациска просторија била осигурана.

Да су командант дивизије и начелник штаба ушли у ситуацију, с обзиром на почетак рата 6 априла, а такође и Штаб II армије, они не би дозволени да се концентрација врши по плановима који нису одговарали тадашњој ситуацији. Овако, они су потпуно испустили јединице из руку.

Још би се некако могло примити извршење концентрације по предвиђеном плану до Саве. Међутим, за даљи покрет преко Саве тадашња ситуација недвосмислено је захтевала пуну борбену готовост јединица у току по-

крета до концентрациске просторије у рејону Вуковара. Да је командант дивизије узео у обзир предлог начелника Оперативног отсека 8 априла увече на мобилизациском зборишту у Илићи, вероватно би ситуација Босанске дивизије била много повољнија, јер би команда дивизије држала у својим рукама бар главнину снага.

Планом концентрације није био предвиђен начин одржавања везе између Штаба дивизије и њених јединица. Ово је вероватно настало због тога што је Генералштаб сматрао да ће се концентрација извести на време и неузнемирано, ослањајући се на искуства из Првог светског рата, тј. да ће прво уследити објава рата и да ће бити довољно времена за извршење концентрације до отпочињања непријатељстава.

Међутим, из дотадашњих Хитлерових поступака у погледу изненадног отпочињања рата против појединих држава без претходне објаве рата (Чехословачке, Пољске, Белгије, Холандије, Француске), морало је бити сасвим јасно и Генералштабу и вишим командантима (армија и дивизија) да се предвиђени план концентрације морао прилагодити ситуацији која је настала почетком напада на Југославију, тј. још у току мобилизације (6 априла).

Без обзира на услове под којим се изводи концентрација, непходно је предвидети и обезбедити сталну и непрекидну везу у току концентрације између штабова и њихових јединица, као и са претпостављеним штабом и непосредним суседима.

Командни кадар који је предвиђен по ратном распореду за командне положаје треба да буде изабран и проверен у погледу оданости, храбрости и одлучности. При његовом избору не треба се руководити искључиво висином чина и неким хијерархиским правом.

Несналажење и кукавичлук највишег и вишег командног кадра у насталој кризи у току концентрације, вероватно су, поред осталог, настали и због њихове бојазни за себе и губитка удобног живота, а делом и због профашистичких елемената који су се налазили у њиховој средини.

III Борбе на правцу Брод — Добој

Од 11—15 априла 1941 године

У току ноћи 10/11 априла отпочело је пребацивање преко моста на Сави код Брода, и то оних јединица и установа које су се у току 10 априла затекле на левој обали Саве, северно и источно од Сл. Брода. Података о Немцима није било, само што је 10 априла по подне, као што смо већ напоменули, командант II армије јавио да су немачки тенкови продрли ка Дарувару и наредио да се затвори прилаз ка Сл. Броду са запада и севера. Затварање ових праваца извршено је јединицама које су прве наишле у Сл. Брод, тј. по једним пешадиским батаљоном и батеријом топова, западно — у рејону с. Сибињ, а северно — у рејону с. Габарје.

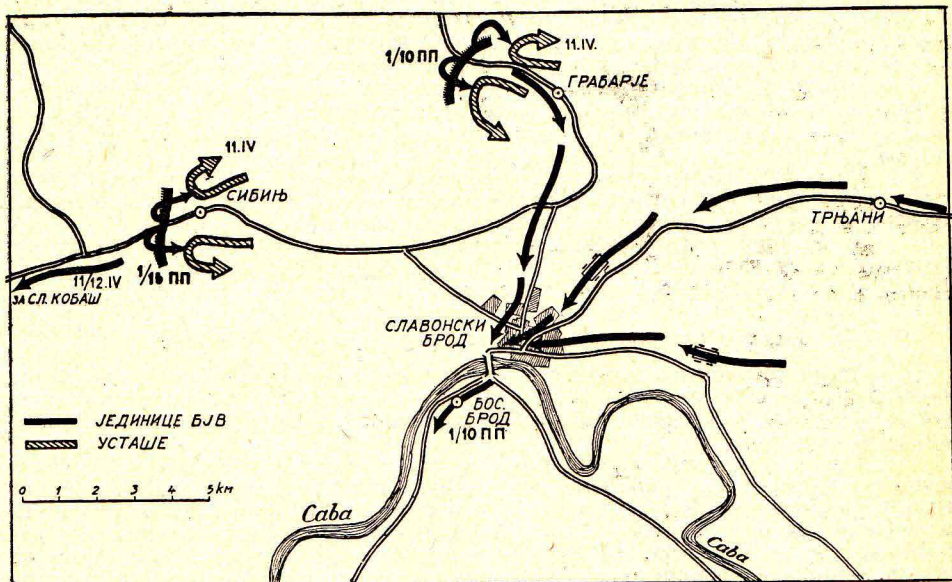
У току ноћи 10/11 априла углавном су се пребацивале преко моста позадинске јединице и установе (Босанске и Врбаске дивизије и II армије). Штаб Босанске дивизије са приштапским деловима пребацио се на десну обалу Саве и 11 априла смеистио у рејону Дервенте. Ујутру 11 априла неки мештани из Б. Брода известили су да усташе у Броду припремају напад на јединице, штабове и Србе мештане, па су због тога тражили да им се дозволи да се повлаче са јединицама.

Управнику 101 интендантског складишта (које је располагало великим залихама хране) наређено је да предузме евакуацију за Добој (железницом), с тим да остави потребан део за исхрану пролазећих јединица и да у случају наиласка непријатеља у С. Брод преосталу храну раздели мештанима, а ако не успе у томе да запали складиште и не дозволи да оно падне у руке непријатељу.

Пролазећим јединицама (углавном коморским, пионирским и санитарским) скренута је пажња на опрезу и мере обезбеђења од изненадних напада усташких банди.

Борбе са усташама у рејону Сл. Брода

У току јутра 11 априла батаљоне који су затварали прилазе ка Сл. Броду (у рејону с. Сибињ и с. Габерје), напало је са леђа по неколико стотина усташа. После двочасовне борбе батаљон из рејона с. Габерје разбио је усташе и пробио се до Сл. Пожеге, где су усташе већ биле поселе све јавне установе. Тако се батаљон, уз мање борбе, пробио у Б. Брод, одакле се пред подне телефоном јавио командант батаљона и известио о ситуацији. Како су још поједини делови пристизали са леве обале Саве ка мосту, ради пребацивања на десну обалу, издато је наређење команданту батаљона да са батаљоном одмах изврши упад у Сл. Брод, нападне усташе, преотме јавне установе (пошту, железничку станицу и друге) и обезбеди повлачење пристижућих јединица преко Савског моста.

Скица бр. 1

Према извештају команданта батаљона, батаљон је око подне упао у Сл. Брод, где су се развиле оштре уличне борбе, пошто су усташе скоро из свих кућа отварале пушчану и аутоматску ватру. По паду мрака батаљон се повукао у Б. Брод, где се укрцао у вагоне и у току ноћи 11/12 априла пребацио у Добој (одакле се командант јавио телефоном, поднео предњи извештај и известио да му је батаљон разбијен и за известно време неспособан за борбу). Тако је даљи прелаз са леве на десну обалу Саве остао потпуно необезбеђен.

12 априла ујутру два подофицира на мотоциклу, која су добровољно отишла из Дервенте до Б. Брода да извиде ситуацију нису се вратила, јер су их при повратку у заседи сачекале усташе — мештани и обојцу заклале.

У току пре подне пристизали су извештаји од мештана да усташе из села јужно и југоисточно од Дервенте припремају напад на Дервенту, да су најактивнији они из с. Пলেখан (где их има највише) и да има изванредан број усташа и у самој Дервинти.

Овога дана из Сл. Брода пристизале су поједине групе разоружаних војника, поједини официри разоружани и без еполета. Сви су они изјављивали да су их разоружале усташе пре преласка Саве. Ова појава претила је да унесе панику у јединице које су се налазиле и у рејону Дервенте. Због тога су

сви овакви официри и војници задржани и саслушани. И међу грађанством настало је комећање. Неке јединице пристизале су у Дервенту из рејона Бањалуке преко Пњагора. Са Штабом II армије, командантом и начелником Штаба Босанске дивизије још није било никакве везе (није се знало ни где су). Никаких података није било о ситуацији источно и западно од правца Брод — Добој. Зато је требало предузети мере за обједињавање команде над свим јединицама и установама у рејону Дервенте (које су се ту већ налазиле и које још пристигну), како би се одржала дисциплина и спречило расуло. У том циљу, 12 априла, око 13.00 часова, предузето је следеће:

а) У Штаб Босанске дивизије позване су све старешине јединица и установа (66 пионирског батаљона, неких јединица за везу и позадинских јединица II армије, Врбаске, Личке и Унске дивизије и две батерије пристигле из Бањалуке — једна пољска 80 мм М. 28 и једна брдска 75 мм М. 28). Пошто су упознати са ситуацијом, издато им је писмено наређење да се од свих ових делова формира „Дервентски одред“, а од Штаба Босанске дивизије — Штаб овог одреда, од кога ће убудуће добијати наређења за даљи рад.

Пошто у Дервенти није било ниједне пешадиске јединице, наређено је руковођу складишта 60 пешадиског пука да од око 100 војника небораца, који су чували складиште, формира једну чету, наоружа је и дође код штаба „одреда“.

б) У 15.00 часова проглашено је опасно стање и наређено да се после 17.00 часова нико од грађана не сме налазити на улици, нити имати отворене прозоре, а затим је упућено пет десетина у патролирање по граду.

в) 66 пионирски батаљон одређен је на претстражу југоисточно од Дервенте (с. Бошњар — с. Зеленике), 60 пионирска чета источно од Дервенте (Поље), а по једна „чета за везу“ северно и западно од Дервенте.

Препад на Савски мост код Брода и његово рушење

После повлачења једног батаљона 10 пешадиског пука из Брода, сваки момент могла се очекивати појава Немаца са те стране. Већ око подне 12 априла ухавањена је телефонска веза са управником поште у Б. Броду, који је јављао о ситуацији.

Још у току 1940 године биле су на територији Босанске дивизиске области извршене све припреме за рушење објеката на најважнијим правцима у циљу запречавања. Тако је и Савски мост код Брода био припремљен за рушење. За његово рушење било је стављено у стубове и на гвоздене делове око 800 кг екразита. За рушење моста било је предвиђено одељење од око 40 војника са једним инжењерским резервним поручником. Трајање мобилизације овог одељења је предвиђено у року од 24 часа, а погуна обвезницима из Брода и непосредне околине. Одељење је формирано и налазило се у Б. Броду. Иако је при пролазу кроз Брод наређено командире одељења да буде спреман за рушење моста и да га поруши када добије наређење из Дервенте, или чим примети улазак Немаца у Сл. Брод, он је у току 12 априла дошао сам у Дервенту и известио да су му се војници разишли кућама. Зато је од управника поште у Б. Броду тражено да на неки начин сазна каква је ситуација на мосту и да о томе извести. Пошто је око 18.00 часова од њега добијен извештај да мост чувају усташе и да су сви штапини исечени, с тим да је експлозив и даље остао у коморама, донета је одлука да се 12/13 априла око пола ноћи изврши препад на мост, заузме и одржи док се не поставе нови штапини да би се могао порушити.

За овај задатак одређен је један одред од одељења минера, 3 митраљеза и једне десетине војника, под командом једног инжењерског капетана II класе (који се за овај задатак добровољно јавио). Одред је добио задатак да око 22.00 часа луном брзином крене камионом из Дервенте и дође до моста, отвори ватру из митраљеза на усташку стражу, поседне зидане стражарске кућице са по једним митраљезом на обе стране моста и брани га док минери не поставе штапин за рушење централних стубова, а затим да га дигне у ваздух.

Пошто је око 24.00 часа мост узет на препад, одмах се приступило постављању штапина и повезивању експлозива у централним стубовима, тако да

је све било готово 13 априла до 9.00 часова (иако се све то изводило под борбом са усташама, којима митраљеџи нису дали да се приближе мосту). А када је командир одреда преко управника поште известио о извршеним припремама за рушење, наређено му је да најпре укрца људство на камион, на коме ће поставити електричну машину за паљење, и да одмах затим дигне мост у ваздух. Тако је овога дана око 9.30 часова мост порушен (срушена су оба централна стуба у води), а одред за рушење вратио се у Дервенту без икаквих губитака.

Истог дана око 18.00 часова у Сл. Брод стигли су делови 13 немачке моторизоване дивизије, али због срушеног моста нису могли прећи преко Саве, те су отишли ка Новој Градишци.

Повлачење ка Добоју и борбе са усташама јужно од Дервенте

13 априла по подне 5 немачких авиона бомбардовало је Дервенту и јединице у њеној околини. Срушена је железничка станица, где је неколико официра погинуло и теже контузовано. Код једне санитетске јединице погинуло је 8 коња. Других губитака није било. Овога дана око 15.00 часова добијена је телефонска веза са Штабом II армије који се налазио у Грачаници. Пошто је команданту армије поднет извештај о ситуацији, дотадашњем раду и рушењу моста, тражено је да упути неке јединице на правац Брод — Добој на коме није било наших снага, јер Немци могу несметано форсирати Саву у рејону Брода. Командант II армије наредио је да се сви делови из рејона Дервенте повуку у рејон Добоја, с тим да се у Добоју ставе под команду команданта Осигејчке дивизије (који се тамо налазио) и обећао да ће послати појачање.

До 17.00 часова извршене су припреме за организацију ноћног марша, јер су разни коморски услови са коњском и воловском вучом у маршевској колони имали дубину преко 5 км. Напад усташа очекивао се на делу Дервента — с. Шушњар, а било је података да су посели седло у висини с. Модрани, преко кога је водио друм за Добој. Од борацких јединица биле су на расположењу само две батерије.

С обзиром на такво стање, организација марша извршена је на следећи начин:

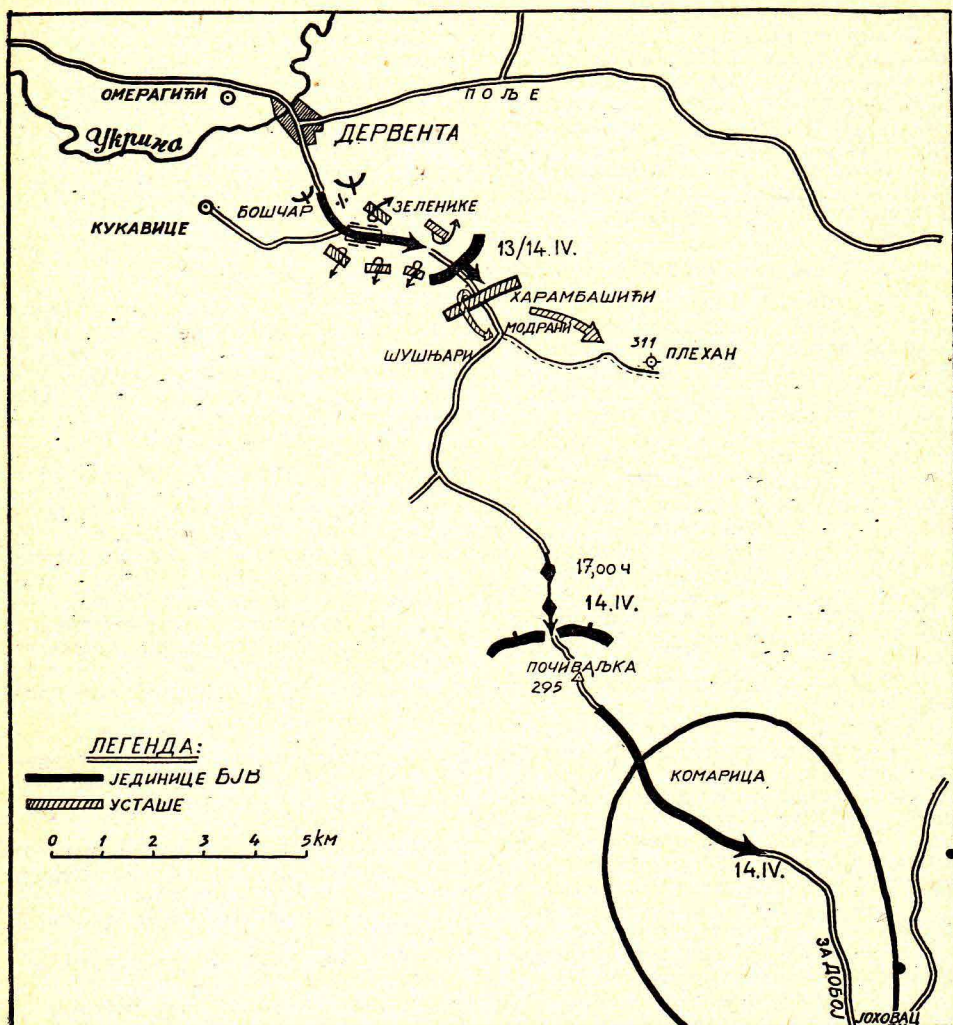
- формирање колоне отпочело је у први сумрак;
- у претходницу је одређено 100 војника небораца из складишта 60 пешадиског пука у Дервенти, са задатком да маршују испред чела колоне на 2—3 км, овлада седлом код с. Модрани и задржи се у рејону тога села у циљу обезбеђења пролаза колоне кроз рејон с. Плехан — с. Шушњар;
- за непосредно обезбеђење коморске колоне, на челу колоне маршевала је пољска батерија 80 мм М. 28, са задатком да у случају напада на колону отвори непосредно ватру на рејоне из којих усташе буду нападале;
- 66 пионирски батаљон подељен је дуж коморске колоне за њено обезбеђење са бокова;
- 60 пионирска чета маршевала је на 500 — 1.000 метара позади зачела колоне, као заштитница.

У међувремену од Бијелог Брода (са правца Бос. Дубочац) појавио се батаљон са артиљеријом, који је 10/11 априла био упућен у рејон с. Сибињ ради затварања прилаза са запада ка Сл. Броду.

Командант батаљона известио је да је 11 априла батаљон био нападнут са леђа од усташа, да се није могао пробити ка Сл. Броду и да се под борбом повукао и пребацио преко Саве у рејону Слав. Кобаш (помоћу приручних средстава). Батаљон није имао губитака. Пошто није могао да продужи марш за Добој док се не одмори, остао је на одмору у Дервенти.

13 априла око 19.00 часова кренула је „претходница“ ове формиране колоне, а на пола часа после ње коморска колона са по једном батеријом на челу и зачелу колоне. Била је јака месечина, а ноћ прилично хладна. Колона је споро маршевала због коморских делова са воловском вучом. Старешине су биле обавештене о могућности напада усташких банди.

Између 20.00 и 21.00 часа чули су се поједини пуцњи код претходнице, а око 22.00 часа, када је чело колоне избило у висину с. Харамбашићи, заседе усташа са обе стране друма, отвориле су ватру на колону. У колони је настало колебање. Коњоводци и тераоци (обвезници) напустили су возила, по-

Скица бр. 2

бегли лево и десно од друма и склонили се по шумарцима. Због тога је у колони настала мешавина коњских и воловских возила. Војници 66 пионирског батаљона, који су били распоређени дуж колоне за њено бочно обезбеђење, отворили су ватру. Из брдске батерије, која је била на зачељу, издвојена су два митраљеза и упућена на око 100 м лево и десно од друма са задатком да одмах отворе ватру светлећим зрнима и туку просторију дуж друма. У исто време наређено је батерији на челу колоне да отвори ватру са друма у правцу с. Плехан, а батерији на зачељу колоне у правцу с. Шушњар. Први топ из батерије са зачеља постављен је на друм и опалио прву гранату, али му је цев слетела са колевке. Пошто се то догодило и код другог топа, наређено је да се преконтролише трећи и четврти топ, пошто је посумњано у саботажу. Из њих је брзом паљбом избачено око 20 граната тако да је после тога пре-

стало свако дејство на колону. Коњоводци, који су се били разбежали десно и лево од друма, брзо су се вратили у колону на друму. Сада је требало средити колону и што пре продужити марш у рејон Добоја како би се по сва-нућу избегло дејство немачке авијације.

Док се колона сређивала, два вода пионирске чете из заштитнице, која су била упућена у претрес терена непосредно лево и десно од друма, довела су око 20 мештана које су тамо пронашли. Мештани су задржани на челу колоне до преласка седла код с. Модрани. „Претходница“ колоне није се задржала у овом селу, како је било наређено, већ је продужила за Добој. Око 23.00 часа колона је продужила марш и 14 априла до 6.00 часова разместила се дуж друма на просторији с. Комарница — с. Јоховац.

У циљу обезбеђења од евентуалног изненадног наиласка непријатељских оклопних делова са правца Дервенте, на брду Почиваљка, на северним пади-нама дуж друма, на окукама серпентина постављена је брдска батерија по водовима, са задатком да у случају наиласка тенкова исте непосредно гађа у гусенице. За заштиту батерије у истом рејону постављен је 66 пионирски батаљон.

Овога дана, у ресторану железничке станице у Добоју налазио се ко-мандант Осигејке дивизије, са начелником Оперативног одељења. Он је из-јавио да нема никаквих јединица, јер му се цела дивизија распала још се-верно од Саве и да ће преузети команду над „јединицама“ на овом правцу (две батерије, један батаљон који је био у рејону Добоја и батаљон који је у току 14 априла пристигао из Дервенте).

14 априла око 15.00 часова наишла је колона од 20 тенкова од Дервенте. Чим се појавио први тенк на домаку батерије у рејону Почиваљке, батерија је отворила ватру, разбила гусеницу на првом тенку и испречила га на друму. Сваки покушај покрета тенкова батерија је непосредно тукла концентричном ватром. Командир батерије известио је о овоме и напоменуо да њих тенкови „нису тукли“, тако да се дошло на помисао да су то наши тенкови. И заиста, то су били тенкови које је 14 априла ујутро командант II армије послао из рејона Модрича у Дервенту као појачање „Дервентском одреду“. Међутим, услед необавештености о томе дошло је до овог случаја. Том приликом по-гинуо је четни наредник који је покушао да изађе из тенка.

Повратак у рејон Дервенте и поновно повлачење ка Добоју

15 априла ујутру два батаљона пешадије (на камионима), две батерије и тенковска чета, кренули су за Дервенту. Пред подне стигла је у Дервенту и брзи одред — око 5 камиона пешадије. При пролазу кроз рејон с. Модрани, с обе стране друма још је лежало неколико десетина погинулих мештана — усташа који су нападали нашу колону ноћу 13/14 априла.

Из рејона Дервенте упућена су два извиђачка одреда (од по два тенка и једног камиона пешадије) према Прњавору и Б. Броду. На правцу Б. Брода, у рејону с. Г. Мочила, извиђачки одред сусрео се са две немачке моторизо-ване патроле које су на друму примиле борбу са нашим тенком, али су обе биле уништене. На даљем путу до Б. Брода одред није наишао на неприја-теља, а исто тако ни извиђачки одред који је био упућен према Прњавору.

Око 17.00 часова, када су се извиђачки одреди вратили и известили да нема непријатеља на десној обали Саве, командант Осигејке дивизије саопштио је две депеше углавном следећег садржаја:

— Прва: „Под данашњим даном примио сам дужност начелника штаба Врховне команде од генерала Симовића. Генерал Калафатовић“, и

— Друга: „Све команде упутиће парламентарне да ухвате везу са не-пријатељем и траже обуставу ватре, првенствено бомбардовање градова. Ге-нерал Калафатовић“.

Међутим, група младих официра одбила је да преговара са Немцима и одлучила да се са јединицама повуче у рејон Добоја и даље одлучи према ситуацији, док је командант Осигејке дивизије сео на аутомобил и отишао у правцу Добоја.

У току ноћи 15/16 априла извршено је организовано и неометано по-влачење ка Добоју.

Расуло и капитулација

При доласку у Добој, 16 априла ујутро, настало је опште расуло јединица. Групе војника, делови комора и установа, без официра, безглаво су се кретали из Добоја ка Тузли и обратно, и од Добоја ка Маглају и обратно. Ту смо сазнали да се командант II армије и помоћник начелника Оперативног одељења армије налазе у жандармериској станици у Маглају. Командант армије саопштио је да је наређена капитулација, а на питање шта ће он да предузме, одговорио је: „Ја сам се договорио са командантом групе армија да останем овде и делим судбину са војском“. Када му је учињена примедба да је срамно предати се без борбе, одговорио је „Тако је наређено“. Тада смо сазнали да су се командант и начелник Штаба Босанске дивизије цело време налазили у с. Дјелић (северно од Тузле) и да уопште нису успели да прикупе дивизију. Једини су имали везу са 60 пешадиским пуком у рејону Брчког, где нису вођене никакве борбе.

У току 16 априла немачке моторизоване јединице избиле су у рејон Добоја са истока (од Зворника) и запада (од Вањалуке преко Теслића).

*

Све до капитулације 17 априла Босанска дивизија није успела да се прикупи као целина. То је, свакако, настало због тога што се извршење концентрације није прилагодило насталој ситуацији, већ се шаблонски придржавало планова који су били израђени за време мира.

У периоду од 10 до 16 априла Команда II армије није имала ситуацију у рукама, што се најбоље види из тога што је на правац Брод — Добој упутила команданта Осигејке дивизије (чија се дивизија расула још северно од Саве) да прими команду над јединицама на том правцу, где су се углавном налазили разни позадински делови II армије и Врбаске, Унске, Личке и Босанске дивизије. Она је тамо упутила нешто ојачања (14 априла 20 тенкова, а 15 априла 5 камиона пешадије). Међутим, после повлачења са лево обале Саве, у времену од 12 до 16 априла, Команда II армије имала је времена да повеже и прикупи јединице, које су биле растурене на просторији Вањалука — Добој — Зворник, да организује давање отпора непријатељском надирању из долине Дрине и Врбаса у долину Босне и да не дозволи Немцима да без борбе заузму Сарајево.

Несналажљивост и неодлучност командног кадра обавезно доводи до расула јединица. Расуло би настало још 12 априла и у рејону Дервенте да нису одмах предузете разне мере.

Капитуланство вишег командног кадра бивше Југословенске војске јасно се испољило и у II армији и у њеним дивизијама.

АРКТИК

БУДУЋЕ РАТИШТЕ ВЕЛИКИХ СИЛА?

од генерал-потпуковника Душана Кведера

Из садржаја брошуре:

Ново подручје светске стратегије; Које припада предност у систему арктичких база; Аљаска — северо-западни бастион америчког континента; Норвешка — природна баријера на ваздухопловном путу САД—СССР; Сибирска обала — совјетска основица за арктички рат...